MIHÁLYI GÁBOR

Mondanivalóról és stílusról

Moliére Pesten és Kaposvárott

Klasszikusokat mindig fel lehet újítani, hiszen mindig akadnak fiatal nézők, akik először találkoznak színpadon a halhatatlan remekművekkel. Valójában azonban akkor érdemes ilyen felújításra vállalkozni, ha az új bemutató valóban „újítást" hoz, tartalmi elemzésben, mondanivalóban, stílusban.

Az új Molière-bemutatókban kétségtelenül észrevehető a rendezők, Lengyel György és Szőke István törekvése a klasszikusok egyéni, eredeti megszólaltatására, a hagyománytól, az ismerttől való eltérésre.

A Madách Kamaraszínházban az előjátékként színre vitt *A versailles-i rögtönzés* megkezdése előtt két színész - a játék konvenciója szerint Molière együttesének két tagja - felolvassa vezetőjük XIV. Lajoshoz írt kérvényét, amelyben Molière a *Tartuffe* bemutatásának engedélyezését kéri. A király, akinek személyét egy háttérbe állított, arc nélküli, az arc helyét éles fénnyel megvilágított hatalmas mellkép jelzi, elutasítja a kérelmet, s így Molière a színészeivel próbálni kezd.

Nagyjából így indítja Ljubimov is a maga híres *Tartuffe-rendezését* a Taganka Színházban, csak ott magát a *Tartuffe-öt* kezdik el próbálni, itt pedig *A versailles-i rögtönzést.* Ennél lényegesebb különbség, hogy Ljubimov Tartuffe-próbájából megérthetjük, miért vonakodott olyan sokáig XIV. Lajos engedélyt adni ennek a klerikális bigottságot, a korabeli közállapotokat gúnyoló szatírának a bemutatására. A Lengyel György által színre vitt *Tartuffe* viszont nem háborította volna fel a nagy befolyású Oltári-szentség Társulatot, amely annak idején Molière fejét követelte. Ez az előadás óvakodik attól, hogy a legcsekélyebb mértékben is megbántsa a hivők érzékenységét. A vallásosság motívumát a rendezés, amennyire csak teheti, háttérbe szorította. Orgon házában egyetlen keresztet, szentképet sem látunk, Tartuffe kezéből is hiányzik az olvasó, a rózsa-füzér. Ezen túlmenően Tartuffe - Sztankay István alakításában - egy cseppet sem ellenszenves. Sőt! Az egyetlen valamirevaló férfi a színpadon. Amikor el akarja csábítani Orgon feleségét, már-már a Renalné meghódítására törekvő julien Sorelre emlékeztet bennünket.

Kétségtelenül meghökkentő szerepértelmezés.

De szólnak mellette érvek.

Jouvet magyarázza tanítványainak Molière-könyvében, hogy Tartuffe szerepét Molière Du Croisyra, a társulat hősszerelmesére osztotta. Franciaországban valójában csak a tizenkilencedik *század* utolsó évtizedeiben, az állam és az egyház elválasztásáért folytatott antiklerikális harcok idején kezdték el ezt a komédiát vallás-ellenes szatírának játszani, s akkoriban alakult ki az a hagyomány, hogy a cím-szereplőt antiklerikális karikatúraként állítsák színpadra. Major Tamás is ebben a felfogásban keltette életre a maga felejthetetlen álszenteskedőjét. Kállai Ferenc Tartuffe-alakításából már hiányoztak a karikaturisztikus vonások, neki elhihettük, hogy nem minden esély nélkül próbálkozik meg Elmira elcsábításával. De amennyire emlékszem, az ő szerepértelmezése sem tüntette el Tartuffe-jének ellenszenves, visszataszító vonásait. Máig sem felejtem el Verebes István kaposvári Tartuffe-jét, aki szereleméhes, pattanásos, piszkos körmű suhancként láttatta velünk Orgon kegyeltjét.

Sztankay Tartuffe-jét mindenekelőtt környezete teszi problematikussá. Ha ő a színpadon a legvonzóbb férfi, akkor hitelüket vesztik Dorine szavai, miszerint Tartuffe „igazi csúf pofa". „Arca virágzik, és piroslik a füle ...", mondja később róla. Nehéz lesz megérteni, miért ellenkezik Mariane annyira a Tartuffe-fel kötendő házasság terve ellen, hiszen a színpadon bemutatott Tartuffe annyival valakibb, súlyosabb, vonzóbb személyiség, mint Safranek Károly, aki Valért, a fiatal lány szerelmesét próbálja velünk kevés sikerrel elfogadtatni. Viszont igazi erotikus vonzással telnek meg Sztankay és az Elmirát játszó Sunyovszky Szilvia párjelenetei. Már csak Molière szövegén múlik, hogy a szép, fiatal színésznő végül mégiscsak ellenáll Tartuffe rohamának. Más kérdés, hogy a széptevés áradásában nem lepleződik le kellő iróniával Tartuffe machiavellista cinizmusa, amellyel megindokolja az asszony elcsábításának erkölcsi jogosságát.

A vonzó Tartuffe nyilvánvalóan alapvető mozzanata Lengyel újszerű darabértelmezésének. Az ő beállításában, némileg Ádám Ottó *Othellóját* követve, a *Tartuffe* is a megcsalt barátság drámáját jeleníti meg, igaz, ezúttal nem a tragédia, hanem a komédia szintjén. Márkus László Orgonját nem is az háborítja fel, hogy védence el akarja csábítani feleségét! Már a hazaérkezésekor, a Dorine-nal folytatott beszélgetéséből kiviláglott, mennyi-re nem érdekli őt Elmira, látjuk, csak Tartuffe egészségéért aggódik. Orgont az üti szíven, amikor Tartuffe Elmira előtt kigúnyolja őt, s be kell látnia, hogy vélt barátja, pártfogoltja mennyire lenézi, semmibe veszi. Márkus kétségtelenül remekel, amikor előbújik az asztal alól, s szemében ott tükröződik csalódásának minden fájdalma. Nem vonnám kétségbe, hogy a barátságnak, a barátság megcsalatásának ez a motívuma benne rejlik Molière szövegében, sőt azt is el tudom képzelni, hogy ennek a visszatérő barátságkomplexusnak fontos jelentősége lehet a Madách Színház társulatán belül.

A versailles-i rögtönzés atelier intimitásokat exponáló egyfelvonásosa nyilván nem minden meggondolás nélkül került előjátékként a *Tartuffe* elé. A szereposztásbeli párhuzamok is azt sugallják, hogy a *Tartuffe* előadásában magában is a színház életére vonatkozó utalásokat keressünk.

Igaz, van a *Tartuffe* mostani előadásának ennél közérdekűbb mondanivalója is. A rendezés Orgon példáján demonstrálja, így jár az, aki egy rossz ügy méltatlan képviselőjébe veti minden bizalmát. Ilyen ostobán megvakul, ennyire képtelenné válik a szemét is majd kiszúró valóság, igazság meglátására.

Kifogásunk csak annyi, hogy Tartuffe és Orgon kapcsolatában a rendezés túlontúl a két ember magánjellegű, érzelmi kapcsolatát hangsúlyozza, és némileg háttérbe szorul, hogy a barátság alapja a közös ideológia, a vallásba vetett hit. Holott a komédia közéleti lényege éppen annak a bemutatása, miként tud a túlbuzgó hit még egy *józan* polgárt is önmagából kifordítani, megbolondítani és megvakítani.

Az Orgont alakító Márkus László egyik legtehetségesebb jellemszínészünk. Nem egy szerepében bizonyította, milyen gazdag a színészi eszköztára. Talán, mert nagy várakozással tekintünk minden újabb szerepe elé, azért is okozott ezúttal némi csalódást. Elsősorban Tartuffe iránti barátságának, vonzalmának érzelmi hullámait, szenvedélyességét nem tudta, nem akarta belülről átélni, és a színészi átélés hiányában a nézőben sem ébredt semmiféle érzelem Orgon iránt.

Holott ebben az előadásban, ahol Orgon lett a komédia központi hőse, legalábbis valamennyi részvétet, szeretetet kellett volna éreznünk személye iránt. Hogy megértsük, tudjuk, rólunk is szól a mese.

A Holt lelkek Madách színházbeli változatához hasonlóan a *Tartuffe* utolsó jeleneteiben is meglepő fordulatot kap a játék - olyan befejezéshez jutunk, ami-nek semmi előzménye sem volt az előadásban.

Lengyel eltekint a komédia befejezésének hagyományos megoldásától, amely a királyi beavatkozást nyomatékosan ironikus színekkel irreális, meseszerű happy endingnek ábrázolja. Ezúttal a királyi küldött váratlanul érkező, felmentő ítéletét halálosan komolyan játsszák el. Csak az előadás utolsó szavaként hangzik el Dorine ajkáról egy megkönnyebbült jaj sóhaj, amikor a poroszlók eltávoznak a letartóztatott Tartuffe-fel, s a hátrama radottak megértik, megmenekülésük hajszálon múlt.

Orgon házában azonban szembetűnően nem örülnek a királyi kegyelemnek. A színpadon nem gyulladnak ki a fények, komor félhomály jelzi nyomott, szorongó lelkiállapotukat. Úgy tűnik, igen kínos számukra, hogy rászorultak a király segítségére. Ismerik a segítség árát. Orgon, a ház ura valaha a Frondeurökkel, a királyi hatalom ellen lázadókkal rokonszenvezett, s még a Fronde bukása után is hajlandó volt - legalább titokban - támogatni, segíteni őket. Orgonék felismerik - elfogadva a király kegyelmét -, hogy a legcsekélyebb illojalitást sem engedhetik meg maguknak.

Érdekes befejezés. Milyen kár, hogy a történelemnek, a közvetlen közéletiségnek ezt a betörését Lengyel az utolsó jelenetekre korlátozza. Mennyivel más, izgalmasabb, félelmetesebb előadást kap tunk volna, ha ennek az utolsó jelenet-nek a szellemében rendezte volna meg az egész komédiát.

A Tartuffe a Madách Kamaraszínházban. Márkus László (Orgon) és Sztankay István (Tartuffe)

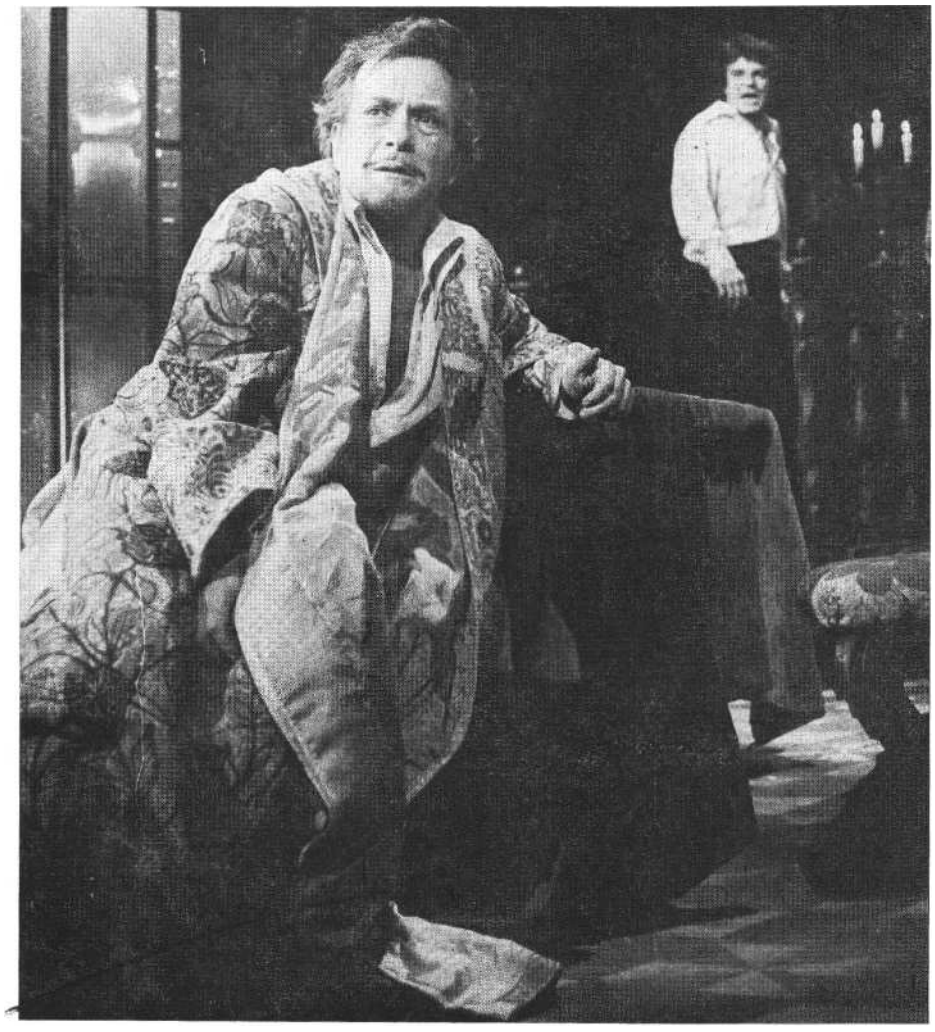

Lengyel rendezői koncepciója, ugyanúgy, mint Ádámé az Othellóban, azzal a következménnyel jár, hogy a figyelem a két főszereplő, ott Othello és Jago, itt Orgon és Tartuffe érzelmi kapcsolatára korlátozódik, a többi szereplő játéka mellékessé válik. Schütz Ila azonban erőteljesebb egyéniség annál, mintsem hogy engedte volna magát a rendezői koncepciótól jégre tenni. Amikor színpadon van, akkor ő az előadás főszereplője. Nagyszerűen komédiázik, szinte ontja magából a mulatságosabbnál mulatságosabb játékötleteket. Hadd említsek a példa kedvéért egyet. Egy helyütt a fiatalok civódását hallgatja, s eközben elfáradt lábát dörzsölgeti. Megértjük, ez a Dorine nemcsak bizalmasa, barátja a családtagoknak, de szolgája is. Sokat kell dolgoznia, lótnia-futnia. Nem csoda, ha fáj a lába. Szellemes ötlet, csak éppen nem tartozik a darabba. Az előadáson belül nincs funkciója, stílustörésnek éreztem. És nem ez az egyetlen, nem az előadásba tartozó naturalista játékötlet.

Lengyel eleganciát és jómódot sugárzó korabeli díszletek közt és szemet gyönyörködtető korhű jelmezekben játszatja a darabot. Akkor azonban a kellő nevelésben részesült polgárfiatalok nem ülhetnek le a földre a komornával együtt, s nem kezdhetnek el vadul csókolódzni. Ezt a korabeli konvenciók nem engedik meg. Lehetséges - igaz - egy olyan játékfelfogás, amely tudatos anakronizmusokkal a múlt jelenidejűségét kívánja hangsúlyozni. De akkor az anakronizmust, a jelenre való utalást díszletben, jelmezben egyaránt érvényesíteni kell. Ebben, a múltbeliséget következetesen előtérbe állító előadásban a fiatalok mai viselkedése stílustörésként hat.

Hasonlóan vitatható naturalista játékötlet a komédia expozíciójában, az első felvonás első jelenetében a távozó Pernelle asszonyt terített asztal mellett, reggelizés közben búcsúztatni. Azt sugallja ez a beállítás, hogy Orgon anyjának távozása, mérges kifakadásai csak a kellemes reggelizést zavarják meg. Holott valójában az öregasszony szavai a családon belüli konfliktust exponálják, Pernelle asszonyból is Tartuffe beszél. A színmű sajátos szerkezeti fogása, hogy Tartuffe csak a harmadik felvonásban jön be a színpadra, addig csak mások szavain keresztül ismerjük meg. Félelmetességét, veszélyességét tehát közvet-

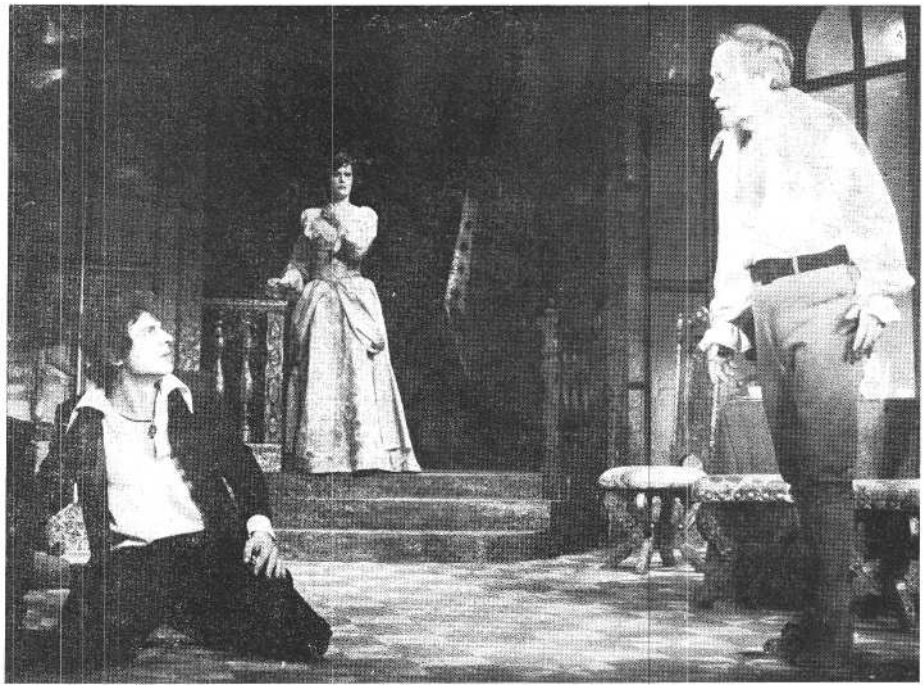

Sztankay István (Tartuffe), **Sunyovszky** Szilvia (Elmira) és Márkus László (Orgon) Moliére színművében (Iklády László felvételei)

ve kell érzékeltetni, jelen esetben Pernelle asszony és a család vitájában.

A komédián belüli erőviszonyokat, az öregasszony szavainak súlyát is meghatározza, hogy a rendezés a társadalmi ranglétra melyik fokára helyezi őt. Ha reggelizés közben, csak úgy mellékesen lehet tőle búcsúzni, akkor sem személyét, sem szavait nem kell komolyan venni. Akkor elsikkad az a fenyegetés, amit távozása jelent. Többek között az expozíció síkján mintegy előrevetíti Tartuffe vész-jósló távozását az ötödik felvonásban, amikor a királyhoz rohan, hogy feljelent-se Orgont és kezébe kaparintsa vagyonát. Részben tehát a rendezői beállítás is magyarázza, hogy Ilosvay Katalin olyan bogaras, szegényrokon öregasszonyt alakít, akinek minden megnyilvánulása nevetséget kelt, szinte csak azért vitatkoznak vele, csak azért heccelik, hogy mérges válaszain jót mulassanak.

Mivel a rendezés a félelmetesség atmoszféráját csak az utolsó jelenetekben teremti meg a színpadon, érthető, hogy Lengyel rendezése nem tulajdonít különösebb fontosságot a fiatalok drámájának, a boldogságukat fenyegető veszélyeket amiatt nem is lehet komolyan venni. Nem csoda, ha a fiatalok szerepe eljelentéktelenül, s így Székhelyi József, Hűvösvölgyi Ildikó és Safranek Károly játékára nem is igen lehet figyelni.

A kaposvári színház előadásait többnyire az jellemzi, hogy éppen klasszikusok közvetítésével tudnak leginkább a ma gondjairól szólni. Tagadhatatlan, az aktualizálásnak ez az igénye vezette Szőke Istvánt is *a Képzelt beteg* színrevitelében. De ezúttal a jogos, helyes szándékot csak részben sikerült valóra váltani. Úgy hisszük, a darab kiválasztása eleve nem volt szerencsés, vagy legalábbis valamiféle újszerű, másféle értelmezést kel-lett volna keresni. Szőke azonban, mint korábbi rendezéseiben, ezúttal is ragaszkodott ahhoz, hogy hű marad az író eredeti törekvéseihez, mondanivalójához, ezúttal tehát Molière-hez, Molière *Képzelt* beteg-értelmezéséhez. (Bár a „hűség" fogalmát Szőke némileg sajátosan értelmezi, ő ugyanis a szerző legbensőbb, talán önmaga számára sem tudatosult szándékaihoz kíván hű lenni. Így aztán néha vitatható, hogy rendezőnk valóban úgy értelmezi, viszi színre a darabokat, ahogy azokat írói elképzelték, gondolták.)

Ezúttal azonban Szőke nemcsak Molière szövegéhez, de szöveg mögötti mondanivalójához is hű maradt. Molière komédiájának éle a képzelt betegek és a sarlatán orvosok ellen irányult, s így van ez Szőke rendezésében is, talán csak a szatíra pengéjének éle vágóbb, élesebb. Az ötvenes években írt Molière-könyvemben magam is így magyaráztam Argan képzelt betegségét. Ez a látásmód akkor meg is felelt nemzedékem fiatalos, romantikus optimizmusigényének.

Ma azonban, túl az ötvenen, sorstársaimmal együtt a „képzelt betegek" korába léptünk. Egyre inkább azt tapasztaljuk környezetünkben, magunkon, hogy képzelt betegségeink nem is annyira képzeltek. Szomorúan kell tudomásul vennünk, hogy a halálnak nincs humorérzéke. Molière humora sem hatotta meg, őt is elvitte, éppen a *Képzelt beteg* előadása közben, ahogy ma is könyörtelenül eljön barátainkért, szeretteinkért, s egy nap, miértünk.

Igaz, a XVII. században az orvostudomány még olyan keveset tudott az emberről, a gyógyításról, hogy az orvosi tevékenységet joggal, okkal lehetett kuruzslásnak tekinteni. Nem mintha nem lennének az orvosok között ma is sarlatánok, kuruzslók, de a gyógyítás tudo*mánya* napjainkra annyit fejlődött, hogy „néhány gonosz" példája már nem vethet árnyékot a céh egészének tisztességére, becsületére, áldozatkészségére és tudására.

Amint látható, Szőkével ellentétben ez nyilván életkorunk különbözőségéből adódik -- nem érzem az aktualitását az orvosok pellengérre állításának.

Szőke rendezése még a történelem kibúvóját sem hagyja meg nekünk, aktualizálásának problematikusságát fokozza, hogy a komédia alakjait mai ruhába öltözteti, a nyílt színen látható árnyékszék is korszerű vízöblítéssel működik.

Nem tagadnám, Szőke megkísérli, hogy az orvos sarlatánok ürügyén általában bírálja az emberiség betegségeinek társadalmi bajainak kuruzsló gyógyászait. De erejét veszti a szatíra, kicsorbul az éle, ha a rendezés arról próbál meggyőzni bennünket, hogy az emberiség bajai valójában csak képzelt betegségek. Ezt még Szőkének sem tudjuk elhinni, sőt ő maga sem hiszi.

André Gide *Naplójában* egy helyütt arról ír, hogy *a Képzelt beteget* valójában úgy kellene játszani, hogy a komédia főhőse csak hiszi magát képzelt betegnek, valójában már Molière-hez hasonlóan kimondták róla a halálos ítéletet.

Nem láttam még a *Képzelt* betegnek ilyesfajta értelmezést követő előadását. Talán nem is lehetséges. The proof of the pudding is the eating - idézte Engels az angol mondást, Ilyen pudingot azonban eddig senki sem sütött.

A Képzelt beteg előadását figyelve szembetűnő, hogy Szőkét a komédia aktuális mondanivalójának kérdésénél összehasonlíthatatlanul jobban izgatta a stílusprobléma: hogyan kell és lehet ma Molière-t játszani. Olyannyira, hogy szinte úgy tűnt, a választott darab csak ürügy, alkalom a stílus problémáival való kísérletezésre.

Mint ismeretes, a molière-i komédiák stílusában jellegzetes kettősség figyelhető meg. Már Molière barátja, a klasszicizmus esztétikai elveinek kodifikátora, Boileau is szóvá tette, hogy a választékos, irodalmi klasszikus stílus magaslatáról

Molière időnként leereszkedik a vásári komédiák, bohózatok, az olasz commedia dell'arte póri szintjére. Molière-nek ezt a „leereszkedését" Boileau-val szem-ben az idő igazolta, ma már nincs kritikus, aki ezért elmarasztalná a *Képzelt beteg* íróját. De a két stílus jelenlétét a mai rendezés sem hagyhatja figyelmen kívül. A kaposváriak műsorfüzete Jacques Copeaura hivatkozik. Valóban az ő rendezései állították újra előtérbe Molière színműveinek a vásári bohózatokhoz és a commedia dell'artéhoz visszanyúló stílusvonulatát. A modern színház nagy újítója a Vieux Colombier párizsi színpadán bizonyította, hogy a bohózati és commedia dell'arte stílus feltámasztása nem mond ellent a művészi választékosságnak, ezzel szemben új élettel tölti meg ugyanazokat a darabokat, amelyek a klasszikus hagyományhoz betű szerint ragaszkodó Comédie Française színpadán ásatag unalmat árasztottak.

Molière komédiáiban a két stílus organikusan keveredik egymással, bár kétségtelen, hogy a nagy komédiákban a fentebb stíl uralkodik. De még *A mizantrópból* sem hiányoznak a vásári komédiákból merített bohózati ötletek, míg a kifejezetten bohózati, commedia dell' arte jellegű darabok, mint a *Botcsinálta doktor vagy a Scapin furfangjai* is olyan emberismeretről, gondolati mélységről, szubtilis humorról, költői erőről, dramaturgiai tudásról, színpadismeretről tanúskodnak, ami ezeket a valaha póriasnak, alacsonyabb rendűnek ítélt vígjátékokat a nagy komédiák közelébe emeli, s félreismerhetetlenül megkülönbözteti a műfaj eredeti, valóban vásári jellegű alkotásaitól.

Más kérdés: hogyan kell és lehet Molière-t ma játszani. A rendező - napjaink eklektikus színházában - szabadon választhat a színháztörténet tárházának teljes stíluskínálatából. Egyetlen megkötöttsége, hogy választását indokolni tudja, hogy végül is koherens előadást hozzon létre. Ljubimov Tartuffejében például érdekesen keveredik Mejerhold biomechanikus játékmódja és Brecht elidegenítő effektusokra építő politikai színháza a commedia dell'arte játékstílusával, hogy csak a legszembetűnőbb hatásokat említsem.

Szőke színpadán is különféle stíluselemek kavargását figyelhetjük meg, de kétségtelenül erőteljesebben érződik a commedia dell'arte felelevenítésének szándéka. Szőke azonban továbbmegy, mint Ariane Mnouchkine az Aranykorban, ahol a hagyományos commedia dell'arte típusok, az Arlekinok, Pantalonék mai embereket elevenítenek meg, mai szituációkban. Szőke nézetünk szerint helyesen ismerte fel, hogy az eredeti típusokkal a mai néző már nem tud mit kezdeni. Ahhoz, hogy archetipikus hatásukat elérjék, meg kell keresni e típusok mai megfelelőjét, mai képviselőjét. Szőke ezért is öltöztette mai ruhába a komédia alakjait.

A commedia dell'arténak ez az áttranszponálása mai világba leginkább a közjátékokban sikerült. Ezeket Szőke ugyancsak Copeau nyomán állította vissza az előadásba, aki Molière-re hivatkozva hirdette, hogy a közjátékok elválaszthatatlanul szerves részei a műnek.

Ezek az újraértelmezett, modernizált közjátékok az előadás legizgalmasabb, legszebb jeleneteit nyújtják. Kiderült, hogy ha a rendezés komolyan veszi őket, nemcsak a darab egészébe illeszkednek be, de frappánsan aktuálisak is. Az első közjáték többek között a kaposvári színház részben tudatos, részben önkéntelen paródiájaként is hatott. Szinte el sem akartam hinni, hogy ezt a közjátékot Molière valóban így írta meg, s nem Szőke találta ki. A második közjáték - éppen farsang lévén - nagyszabású farsangi álarcos, táncos cigánymulatsággal szolgált. Ámulhattam, mit fejlődött a kaposvári együttes ének-, tánc- és mozgáskultúrája. A harmadik közjáték, Argan doktorrá avatása némileg elkomo-

A második felvonás finaléja Molière Képzelt beteg című darabjában (Kaposvári Csiky Gergely Színház)

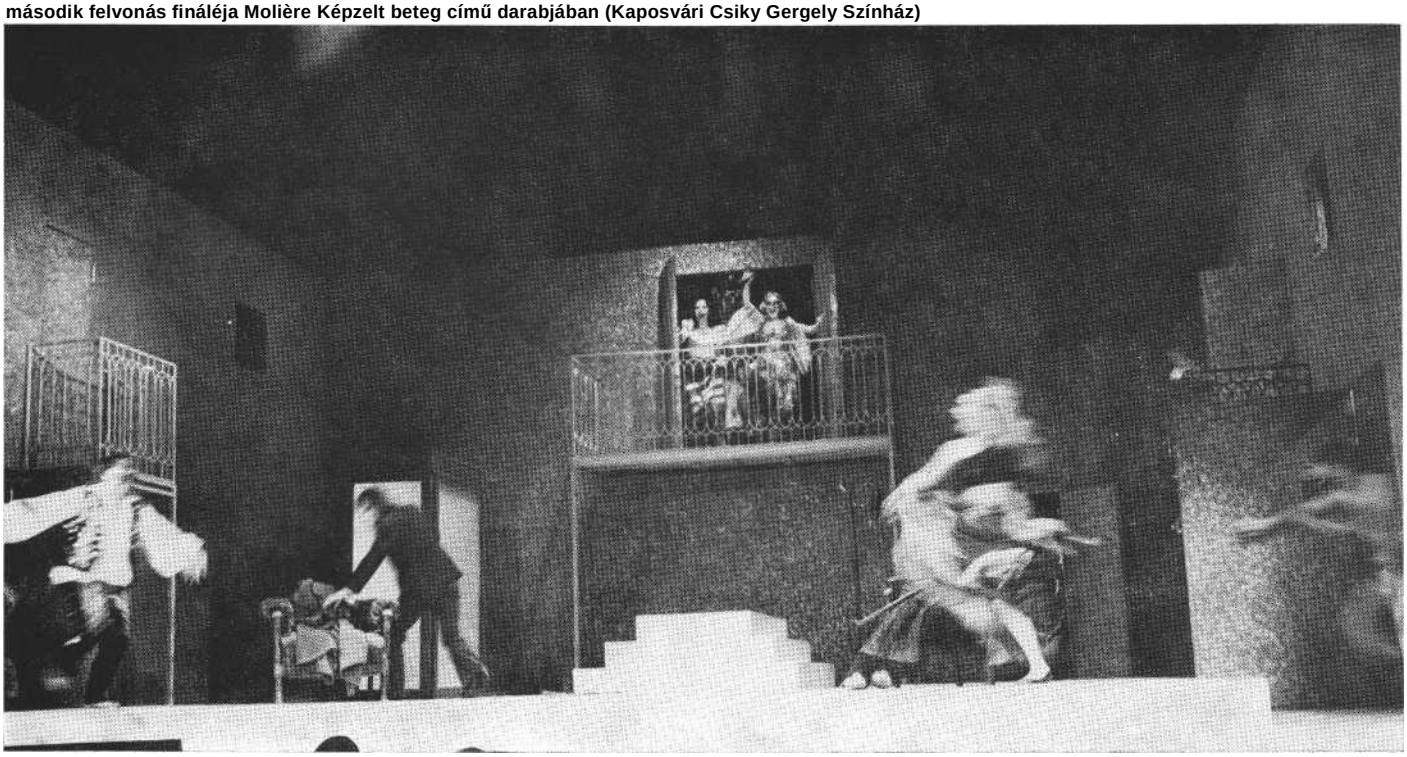

rult, ami dicsérendő, mert itt csúcsosodott ki az előadás mához szóló kritikai mondanivalója, és ezt Szőke joggal nem akarta elbohóckodni. De éppen komorságában, a ceremónia elnyúlásában egy picit unalmassá is vált. Különösen az első két közjáték fergeteges lendületéhez képest.

Kétségtelen, az első közjátéknak is volt egy vitatható pontja, Molnár Piroska, aki mindenkinél jobban, szebben énekelt, talán a kelleténél egy árnyalattal harsányabbra vette a balkonon megjelenő Madame szerepét. E kis szépséghibák ellenére a közjátékok kedvéért önmagában is érdemes volt a *Képzelt beteget* szín-re vinni.

Szőke a tulajdonképpeni darabot is a commedia dell'arte modernizált stílusában játszatja el. Fergetegesen mulatságos komédiát látunk, de ennek az az ára, hogy a színpadon eluralkodó harsány bohózati hangvétel többnyire elnyomja a dráma komoly, valóságos emberi drámákat exponáló vonulatát. Szőkét, mint már említettük, a betegség problémája nem nagyon érdekelte, így a képzelt beteg hipochondriáját sem kell komolyan vennünk. Vajda László, akinek puszta megjelenése kicsattanó egészségről árulkodik, meg sem kísérli, hogy az egészségé-ért hisztériásan aggódó ember félelmeit eljátssza számunkra. Vajda alakításában a hipochondria a gazdag polgár úri passziójának tűnik, amivel elszórakozik szabad idejében. Ugyanígy a komolyan nem vehető bohózat szintjén marad Argan és hozzátartozóinak kapcsolata, Argan ostoba szerelme álnok második felesége, Béline iránt, szándéka, hogy tönkretegye lánya boldogságát, s hozzáadja egy orvoshoz, Kolikáczius Tamáshoz. A komédia „rossz embereinek", az álnok feleségnek, az orvosoknak, gyógyszerészeknek s egyéb gonoszoknak a cselszövései, gonoszságai annyira átlátszóak és nevetségesek, hogy a nézőben a legcsekélyebb veszélyérzetet sem keltik, egy percre sem kell aggódnia a jók, a fiatalok boldogságáért.

A bohózati hangvételnek ez az eluralkodása nem feltétlenül kifogásolandó, emlékeim szerint mindig is így játszották *a Képzelt beteget.* Ezt a hangvételt ütötte meg a Madách Színház régi, emlékezetes előadása is, amikor még a fiatal Várkonyi Zoltán alakította Kolikáczius Tamás szerepét, olyan ellenállhatatlan humorral, hogy máig sem felejtettem el elnyújtott hanghordozását, dadogását, gesztusait,

Az első közjáték a kaposvári Képzeltbetegben (Molnár Piroska és Gőz István) (Jeney István felvételei)

Jeney már nem ismételhette meg a szerepnek ezt a revelációszerű kiugratását, de kétségtelen, hogy az üdvözlő beszédek az ő sipítozó interpretálásában is rend-kívül mulatságosak.

Kaposvárott azonban már megszoktuk a humor emberi drámáit is kiaknázó realista játékmódot, s el tudtuk volna képzelni, hogy ezt a szemléletet Szőke a maga mostani rendezésében következetesebben érvényesíti. De ismerjük cl azt is, van ennek az előadásnak is komoly vonulata, hiszen Szőkétől valóban távol áll az öncélú bohóckodás. Csak ezt a komolyságot másutt kell keresnünk. Szőke értelmezésében *a Képzelt beteg az* embergyógyító, a tágabb értelemben mindenféle bajok orvoslására vállalkozó kuruzslók és sarlatánok szatírája, amely végül a sarlatánná avatás ördögi komédiájába torkollik.

Vajda Arganja már kezdetben egy vonatkozásban nem bohózati figura. Amikor pénzről van szó. Pontosan ismeri a pénz értékét, s mindennek pontosan tudja az árát. Itt nem hagyja magát be_ csapni. Lánya kiházasításának terve is józan üzleti megfontolások eredménye. Úgy hiszi, ha orvos vejre tehet szert, ingyen vagy legalábbis jutányos áron kezeltetheti *magát.* Mondtuk már, hogy Szőke rendezésében a sarlatánok veszélytelennek tűnnek, gyógymódjaikat egy percre sem vehetjük komolyan - ezt Molière szövege sem igen teszi lehetővé, különösen mai tudásunk alapján, amikor még a laikus számára is nyilvánvaló, hogy az akkoriban közkeletű gyógymódok csak arra jók, hogy siettessék a beteg halálát, vagy legalábbis még betegebbé tegyék a beteget. Szőke a sarlatánok karakterizálását, tipizálását érezte fontosnak. A típusoknak ezt a fajta megkülönböztetését még eddig egyetlen rendezésben sem láttam, vagy legalábbis nem kapott akkora hangsúlyt, hogy megőriztem volna emlékezetemben. Dánffy Sándor Kolikácziusa rosszhiszemű gazember, akit kizárólag a pénz és a reputáció érdekel, fia, Tamás jó tanuló, ostoba tanítvány, aki ugyan betéve fújja az orvosi szakkönyveket, de mit sem ért belőlük. A Purgót megjelenítő Simon Géza

a fanatikus orvos típusát kelti életre, aki vakbuzgó meggyőződéssel hisz gyógymódjainak csalhatatlanságában, és inkább halálba küldi betegeit, mintsem hogy egy jottányit is engedjen orvosi előírásaiból.

Különös őrültként értelmezi Csernák Árpád a rezonőr Béralde nehéz szerepét. Furcsa, démoni figurát játszik, a közjátékok titokzatos szervezőjét, s így némileg előkészíti az orvossá avatás játékának váratlanul ördögivé, démonivá forduló jellegét. Félhomályban, csuklyás Ku-Klux-Klan-figurák töltik be a színpadot, s Argan ebbe a gyilkos céhbe kéri felvételét. A ceremónia közben fokozatos változáson megy keresztül, ostobácska rossz diákként járul vizsgáztatói elé, de mind önteltebbé, magabiztosabbá válik, ahogy megfelel a vizsgakérdésekre. Mire orvossá avatják, már maga is elhiszi, hogy elegendő tudással rendelkezik hivatásának gyakorlásához, s joggal félhetünk attól, hogy a jövőben a Kolikácziusokkal és Purgókkal együtt gyötri, irtja majd embertársait.

Furcsa, elgondolkodtató befejezés. Hiszen Molière szándékai szerint az orvossá avatás komédiáját azért rendezik, hogy végképp bolondot csináljanak Arganból. De így a bolondéria félelmetes szertartássá változik, amelynek végén az ártalmatlan bolond kezelhetetlenül veszélyes őrültté válik.

Démoni erővel felruházott, különös teremtésként képzelte el Szőke Toinette szolgáló alakját is, aki cselédi állásához képest meglepő befolyással és tekintéllyel bír Argan házában. Molnár Piroska egy talpraesett, okos, energikus paraszt-lány szolgálót kelt életre, akit évtizedes hűségéért már szinte családtagként szeretnek gazdái. Különösen remekel a harmadik felvonás átváltozójelenetében, ahol hol szolgálóként, hol orvosnak öltözve jelenik meg Argan előtt.

Á népes szereplőgárdából feltétlenül említést érdemel Helyey László kitűnő Cléante-alakítása. Molière szerelmes fiataljai mind egy kaptafára húzhatók, szinte csak nevükben különböznek. Az őket megelevenítő színészeknek nem-igen van mit játszaniok. A sovánka szerepet Helyey annyi fanyar humorral, öt-lettel gazdagítja, hogy végül is gondosan körvonalazott, eleven embert jelenít meg a színpadon, egy eleven eszű fiatalembert, aki úgy véli, minden eszközt megengedhet magának, hogy lejárassa ostoba riválisát szerelmese előtt,

Lujzácska néhány sorának elmondását többnyire a társulat egyik tagjának vállalkozó szellemű kislányára szokták bízni. Ezúttal Pogány Judit vállalta ezt a nyúlfarknyi szerepet, és bizonyította be újra, hogy nagy színésznő számára nincsenek kis szerepek.

Nyilvánvaló, Molière-t játszani egyre nehezebb feladat, mert egyre nehezebb a jól ismert klasszikus szövegekből valami újat, méghozzá napjainkhoz szólóan lényegesen újat kiolvasni, s rátalálni az új mondanivalóhoz, az új gondolatokhoz illő játékmódra és korszerű játékstílusra. Á nehéz feladattal sem Lengyel, sem Szőke nem tudott megnyugtató módon megbirkózni. Nem születtek nagy előadások, csak érdekes kezdeményezések és szép részletmegoldások, amelyek a következő nekirugaszkodásra remélhetőleg már elvezetnek a várva várt, nagy Molière-előadás okhoz.

Moliére: Képzelt beteg (Kaposvár, Csiky Gergely Színház)

Fordította: Illyés Gyula. *Rendező:* Szőke István. *Zeneszerző:* Darvas Ferenc. *Koreográfia:* Majoros István m. v. *Jelmez:* Füzy Sári. *Díszlet:* Szőke István. *Karmester:* Hevesi András. *Segédrendező:* Pányoki László.

Szereplők: Vajda László, Czakó Klára, Réti Erika, Pogány Judit, Csernák Árpád, Helyey László, Dánffy Sándor, Jeney István, Simon Géza, ifj. Mucsi Sándor, Hunyadkürti István, Molnár Piroska, Gőz István, Balák Margit, Kókai Mária, Kiss Kati, Beregszászi Olga, Cselényi Nóra, Imre Emma, Tóth Eleonóra, Simány Andrea, Basilides Barna, Hunyadkürti György, ifj. Somló Ferenc, Stella Attila, Simon Zoltán, Hunyadkürti Ilona, Dani Lajos.

Moliére: A versailles-i rögtönzés (Madách Színház Kamaraszínháza)

Fordította: Illés Endre. *Rendezte:* Lengyel György. *Díszlet:* Köpeczi Bócz István. *Jelmez:* Mialkovszky Erzsébet. *Maszk:* Bajkai István. *Zenéjét összeállította:* Palásti Pál.

Szereplők: Márkus László, Bálint András, Székhelyi József, Sztankay István, Safranek Károly, Sunyovszky Szilvia, Schütz Ila, Káldi Nóra, Csűrös Karola, Hűvösvölgyi Ildikó, Szoboszlai Éva f. h., Kéry Gyula, Medgyessy Pál f. h., Nagy Béla, Szolnoki Tibor f. h., Szabó Ferenc, Orth Mihály f. h.

Molière: Tartuffe (Madách Színház Kamaraszínháza)

Fordította: Vas István. *Rendező:* Lengyel György. *Díszlet:* Köpeczi Bócz István. *Jelmez:* Mialkovszky Erzsébet. *Maszk:* Bajkai István. *Zenéjét összeállította:* Palásti Pál.

Szereplők: Márkus László, Ilosvay Katalin, Sunyovszky Szilvia, Székhelyi József, Hűvösvölgyi Ildikó, Safranek Károly, Bálint András, Sztankay István, Schütz Ila, Némethy Ferenc, Gáti Oszkár, Szoboszlai Éva f, h., Medgyessy Pál f. h.

MÁRIÁSSY JUDIT

A siker öröme

A Kései találkozás a Madách Kamarában

Arbuzov kétszemélyes darabja könnyesbúsan végződik. A Madách Színház Kamaraszínházában, ahol *Kései találkozás* címen játsszák, még happy enddel is megajándékozzák a nézőt. Hamisítás? Ellenkezőleg! Á szovjet színpadi irodalom idős és termékeny mestere maga sugall minden olyan fordulatot, mely a nagyérdemű közönséget s annak érzelmes óhajait kielégíti. Az az eredeti, könnyesbús vég is csak afféle szemérmes szerzői gesztus, hiszen az előző jelenetekből már úgyis sejtjük, hogy a morózus medvéből gáláns lovaggá olvadt Alekszej Nyikolajevics és a bohókásan nagy-szívű Lidia Vasziljevna egyszer még egy-máséi lesznek.

A darab - happy enddel vagy anélkül - nem akar se többet, se kevesebbet, mint hálás szerepet adni két színésznek, a közönségben pedig jótékony szellemi pihentetésként megérinteni a lélek legkönnyebben megpendíthető húrjait: a jótékony együttérzését meg a nosztalgiáét. És szelíd humorral - a nevetést is sorompóba állítani a sikerért.

Ha a történetet lecsupaszítanám, ha elfelejteném azt, ami *a Kései* találkozásban egyedül felejthetetlen - Tolnay Klári és Mensáros László játékos játékát - a mese voltaképpen abszurdabb volna bármely abszurd darabnál. Jócskán akad benne olyan képtelenség, melyhez hasonlítva még az is földhözragadt realizmus, ha egy hivatalfőnök önszántából orrszarvúvá változik, vagy egy asszony nyakig a homokba temetve tükrében nézegeti magát.

Nézzük meg például közelebbről a két hőst.

A férfi leningrádi sebész volt, egyetlen nőt szeretett életében, a feleségét - egyúttal kollégáját -, aki elesett a második világháborúban, és egy Riga közelében levő tengerparti temetőben nyugszik. Alekszej Nyikolajevics ezért elhagyta otthonát, a hős várost, s leánygyermekével a temető közelébe költözött szanatóriumi főorvosként, tehát a szakmájával is szakított (olykor ujjgyakorlatként operál egyet-egyet a városi kórházban), hogy naponta virágot vihessen a hitves sírjára.